

УДК 81'255.4(045)

DOI 10.31494/2412-933X-2019-1-9-209-216

UKRAINIAN DIALECT TRANSLATION PROBLEMS IN M.O. SHOLOKHOV'S NOVEL "AND QUIET FLOWS THE DON"

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ДІАЛЕКТИЗМІВ УКРАЇНІЗМІВ У РОМАНІ М.О. ШОЛОХОВА «ТИХИЙ ДОН»

ЛЮДМИЛА ПОНОМАРЬОВА,

кандидат філологічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0001-9367-5645>

ponomaryova@hotmail.com

ДАР'Я КИРИЄНКО,

магістрантка

<https://orcid.org/0000-0002-8762-5518>

Lasly.Kollinz2012@gmail.com

LIUDMYLA PONOMAROVA,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor

DARIA KYRYIENKO,

master

ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»

✉ вул. Університетська, 7,
м. Маріуполь, 87555

Pryazovskiy State Technical
University

✉ 7 Universitet St.,
Mariupol, 87555

Original manuscript received: August 17, 2019

Revised manuscript accepted: September 24, 2019

ABSTRACT

An attempt is made to consider the main ways of transfer of dialect of Russian-speaking Ukrainianism into Ukrainian translation on the example of the translation of M. Sholokhov's work "The Quiet Don" in order to determine the performance of the translation decisions made for the transfer of these units in the secondary text.

The aim of the work is to test dialect as a occurrence at different levels of speech to determine the ways in which it is translated.

To achieve the goal analyzed the meaning of "dialectism" and the views of scientists on it; comparison the original text and translations was considered of looking the method of translations the lexical dialects to a specific language materials; systematized methods of creation the translations lexical dialectisms in the language.

The relevance of the work lies in the fact that the methods of translation of dialectisms remain insufficiently studied and systematized. Their description and interpretation require a detailed analysis of extensive artistic material

Translation of dialectisms in the works of M. O. Sholokhov reveals a number of problems related to the historical origin of his characters. Most of the dialectisms adopted in M. O. Sholokhov's novel "The Quiet Don" are ukrainisms, that is, words of General consumption for people who speak the Ukrainian language. This makes it difficult to transfer them to the secondary work and is reduced to the transfer of their graphic ways of the Ukrainian language, which greatly reduces the feature of the composition.

Russian dialects in the Ukrainian translation can to receive meaning, which coincide with Russian dialect not only in semantic but also in the formal sense. It is Most natural and so common in the novel " The Quiet Don"

Currently there is no justified answer to the question of what strategy translates to a dialect vocabulary are appropriate.

On the basis of the conducted work, it can be concluded that the study of any language should not be considered outside the context of its regional social varieties, which perform important stylistic and semantic functions.

Keywords: *dialect, vocabulary, secondary work, translation strategies, translation.*

Художній переклад є однією з форм міжкультурної комунікації. Дуже часто ми маємо справу з тим, що в перекладному тексті трапляється чужорідна, інша, незвична, відмінна від літературної мови оригіналу мова – іноземна, віддалена у часі (архаїчна, футуристична), штучні мови, акценти, діалекти та інше – варіантів може бути багато. Для перекладача художньої літератури вона може створювати великі складності. Особливу цікавість викликають дослідження проблем відтворення діалектів при перекладі. *Актуальним* це питання постає і коли йдеться про переклад діалектизмів на близькоспоріднені мови.

У статті зроблена спроба розглянути основні способи передачі російськомовних діалектизмів українською мовою на прикладі перекладу твору М. О. Шолохова «Тихий Дон» з метою визначення ефективності перекладацьких рішень, прийнятих для передачі зазначених одиниць у вторинному тексті.

Метою роботи є аналіз явища діалекту на різних мовленнєвих рівнях для визначення шляхів його перекладу

Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань: 1. дати визначення поняттю «діалектизм» та проаналізувати погляди вчених на нього; 2. проаналізувати тексти оригіналу і перекладу з погляду вибору методів перекладу лексичних діалектизмів на конкретному мовному матеріалі; 3. систематизувати методи відтворення в мові перекладу лексичних діалектизмів.

Дослідження проводилось на матеріалі перекладів романі «Тихий Дон» у перекладі Е. Плужнікова та С. Ковгонюка.

Проблема входження діалектизмів у сучасну українську літературну мову та їх використання в художній мові цікавила і цікавить багатьох мовознавців, зокрема І. Алексєвої, С. Бевзенка, М. Грабовського, П. Гриценка, В. Виноградова, С. Влахова, Й. Дзєнзєлівського, Ф. Жилка, М. Жовтобрюха, Б. Кобилянського, В. Комісарова, М. Любімова, Н. Немцової, О. Чередниченка та багатьох інших.

Основна увага авторів названих праць направлена на висвітлення проблеми перекладацьких відповідностей діалектної лексики. До складних моментів з погляду перекладів завжди відносили відсутність аналогічних мовних одиниць та культурну специфіку діалектного мовлення.

Недостатньо вивченими і систематизованими досі залишаються самі способи перекладу діалектизмів. Їх опис та інтерпретація вимагають докладного аналізу великого художнього матеріалу. Також залишається невирішеним питання про семантико-стилістичні функції діалектизмів, що виступають значущими для перекладу, і методів їх відтворення в тексті перекладу. Відсутні монографічні дослідження, які

вивчають дані мов середнього ступеня споріднення і близькоспоріднених, зокрема російської та української.

Професіоналізм перекладача, що відтворює діалектне мовлення, включає в себе не тільки знання мов, але й творчу майстерність, що дозволяє уникнути мовних покручей та незрозумілих конотацій у вторинному творі.

Діалектизм, здебільшого, вважається не тільки компонентом певного діалекту, а й стилістичним засобом. Наприклад, В. Святовець вважає, що діалектизмами є слова та словосполучення, використані для змалювання місцевого мовного колориту та особливостей лексики персонажів [5, 57]. І. Скопненко та Т. Цимбалюк поділяють ці погляди, наголошуючи при цьому, що діалектизми вживаються як засоби стилізації, що відповідає нормам мови [2, 105]. О. Селіванова вступає у полеміку з цією думкою, оскільки вона не вважає діалектизми унормованими з погляду літературної мови, проте також визнає, що вони вживаються у художніх текстах для передачі місцевого колориту подій, точного відтворення реалій тощо [4, 133]. Соціолінгвіст П. Траджилл визначає діалект як «різновид мови, який відрізняється від інших варіантів своїми граматичними, фонетичними та лексичними рисами; співвідноситься з певною територією, соціальним класом чи групою» [8, с. 23]

Наведені твердження свідчать про тісний зв'язок та взаємодію між літературною мовою та діалектом. Так, з одного боку діалект протиставлений літературній мові, а з іншого — окремі елементи діалекту переходять до сфери вживання літературної мови за посередництвом художніх текстів, унормовуючись або не унормовуючись у ній. Очевидно, що використання діалектизмів для передачі реалій створює певні складності при перекладі художнього тексту і, відповідно, становить практичний інтерес для дослідників перекладознавства. Тому необхідність точного та переконливого відтворення діалектизмів у перекладі набуває великого значення.

Прикре незнання слів, які мають діалектну окресленість, може призвести до спотворення змісту перекладу, а отже до формування невірного уявлення про вторинний твір. Тому при перекладі діалектизмів слід дуже обережно добирати відповідники, не забувати, що вони, як зазначає І. Білодід, часто несуть у собі пам'ять тисячоліть, відгомін далеких віків і є свідками образного мислення предків [1, с.68].

Схожі думки висловлював і М. Рильський, який усе своє творче і наукове життя присвятив вивченню, збагаченню скарбниці рідної мови. У одній зі статей він зазначає, що «... збагачення мови йде, безперечно, не тільки шляхом прямого утворення нових слів, неологізмів, а й шляхом переосмислення слів давніх, і шляхом умілого й доречного використання влучних і зрозумілих діалектизмів» [3, с. 71].

Отже, передача територіальних діалектизмів мови оригіналу неможлива за допомогою територіальних діалектизмів мови перекладу. Справа в тому, що використання елементів того чи іншого територіального діалекту мови, якою виконується переклад неминуче вступає в суперечку з реальним змістом оригіналу, з місцем дії,

обставинами, приналежністю дійових осіб, і навіть автора до певної національної спільноти. Елементи територіального діалекту, які використані у літературному творі, зазвичай, нагадують про належність дійових осіб до певної територіальної групи населення, є ознакою вузькомісцевого колориту.

Вочевидь складності при відтворення діалектизмів при перекладі художнього тексту, виникають не тільки у випадку, якщо діалект не має відповідника у мові перекладі, але й тоді, коли такий відповідник існує.

Для розуміння використання діалектизмів у мові персонажі романі М. Шолохова «Тихий дон» треба звернутися до біографії самого письменника.

Зростаючи на хуторі Кружиліні, неподалік від Ясенівки, Михайло Шолохов з малих літ знаходився в переважно українському середовищі. Ставши дорослим, він згадував, як у дитинстві постійно чув від матері казки й пісні українською мовою. 1954-го року, виступаючи на III-му з'їзді письменників України, Шолохов сказав: «*Моя мати з дитинства прищепила мені любов до українського народу, до українського мистецтва, до української пісні – однієї з наймилозвучніших у світі*».

Діалектизми у романі М. Шолохова «Тихий Дон» – це не випадковість, а швидше закономірність мовного процесу. Письменник, що виріс у певному мовному середовищі, вносить у свій твір мовний колорит тієї місцевості. Тут переклади українською М.О. Шолохова можна порівняти з такими ж перекладами М. Гоголя. І той і інший викликає специфічні перекладацькі проблеми не тільки на рівні генетичної спорідненості української та російської мов, але й тим, що російська мова обох авторів відрізняється від власне російської. О. Мандельштам писав, що мовою М. Гоголя була українська, а писав він перекладаючи.

Вираження національної специфіки у творах М. Шолохова носить суто історичний характер, бо місцевість, що ним описана (нижній Дон), була заселена запорізькими козаками вигнаними з січі. А діалект, використовуваний у тій місцевості, звався «донська балачка».

У перекладі художнього твору, де використовується діалектний мовний матеріал близькоспорідненою мовою виявляється певна особливість – застосування загальних для обох мов територіально-обмежувальних лексем, що збігаються в плані змісту та вираження: *завеска-завіска (жіночий фартух), худоба – худоба (сільськогосподарські тварини); стойло – стійло (місце для відпочинку і водопою худоби); чалыга – чепіга (рукоятка в плузі), бабайки – бабайки (широкі вєсла) гальми – гальма*.

«*Вытерла о завеску руки с засученными по локоть рукавами; думая о чем-то своем, плескала в запенившуюся цедилку молоко-Витерла **завіскою** руки, з зачоченими до ліктів рукавами, думаючи про щось своє, плескала молоком у запінений цідилок; За **худобой** не хотят смотреть, многим она обчужала – За **худобой** не хочуть дивитися, багатьом вона обчужала*».). «*На **стойле** возле Дона каждый день пятнилась песчаная коса трупами коров и молодняка- На **стійлі** коло Дону щодня плямувалася ріниста коса трупами корів та молодняка*».

Наявність загальних діалектних слів, що полегшують певною мірою переклад на близькоспоріднену мову, іноді може стати причиною перекладацьких розбіжностей.

За допомогою побутово – розмовних слів передаються, як правило, діалекти, які характеризують експресивність, іноді зниженим стилістичним забарвленням, це діалектні іменники: *болтун – балабон; пустомеля – пустомолот; пустослов – латоха; дієслова: копірнуться – копірнутися; остобрыднуть – остобріднути; гутарить – подейкувати*. Характерно, що деякі з перерахованих діалектизмів, вжиті в текстових блоках першотвору в одному цілком певному значенні, мають у перекладі кілька стилістично знижених варіантів. Так, діалектизм «*гутарить-подейкувати*» відтворюється перекладачем роману "Тихий Дон" через відповідності: базікати, говорити багато, галакати, докладати; які надзвичайно урізноманітнюють зміст російського діалектизма: «*Шепотом гутарили по хутору, что Прокофьева жена ведьмачит – Пошепки на хуторі подейкували, що Прокофьева жінка відьмачить*»

Переклад російських лексичних діалектизмів за допомогою **фразеологічних одиниць** української мови. Фразеологічні одиниці мови перекладу застосовуються з метою збереження експресивно-стилістичної тональності першотвору, відтворення емоційного характеру мови героїв, рідше – авторської мови. За допомогою фразеологічних одиниць передаються діалектні дієслова та прислівники: *балабонить – базікати; набалмошь – навманья; ощупкой – навпомацки; назирком – вназірку: «Ну спасибо, Илюша, спаси Христос, а то мы ласкавое слово и ощупкой не пробовали – Ну, спасибі, Ілюшо, спаси Христос, а то ми ласкавого слова й навпомацки не куштували»*

Транслітерація застосовується широко в процесі передачі діалектизмів, які називають реалії козачого побуту, що мають особливу семантико-стилістичну значимість для всього авторського тексту, що виражають типовий колорит козацьких станиць і хуторів. За її допомогою передаються діалектизми, пов'язані семантично із землеробством і скотарством, з рибальством і життям на річці, що позначають соціально-історичні поняття: *ермак – ермак, кизяк – кізяк, кизяшник – кізяшник, курень – курінь, наказной атаман – наказний отман, налыгач – налечаг, подземка – підземка та багато інших: «Возле подземки, посапывая, грелись недавно окотившаяся коза с козленком – Коло підземки, посапуючи грілася коза з козеням».*

У деяких випадках перекладачі допускають транслітерацію російських діалектизмів, які не позначають певних донських реалій, які, будучи специфічними для даного відрізка тексту оригіналу, переносяться в текст перекладу для виконання конкретних художніх завдань – передачі місцевого колориту, місцевих звичаїв, характеристики дійових осіб тощо: «*мол, дай на память – мов, дай на пам'ять*». Транслітерація виявляється єдиним засобом передачі діалектизма, вжитого в оригіналі для вираження звуконаслідування: чірик – крик птиці: скоромовкою синиця радила і виходило також схоже:

«обувай чирики! -Взувай чирики!». У перекладах на близькоспорідненій мові транслітерація діалектизмів характеризується високою результативністю і ефективністю.

Інформативну функцію діалектизмів, тобто функцію передачі інформації про різні реалії побуту козаків, втілюють в тексті джерела діалектних слів з конкретним речовим значенням, які створюють предметний світ художнього твору. Правдивість деталей побутописання, етнографічна ретельність дозволяють письменнику відтворити ті життєві обставини, в яких діють його народні герої, створити реалістично цільну, історично конкретну, емну з художньої концепції картину дійсності. Специфіка слів цієї групи така, що більшість з них не мають однослівних еквівалентів в російській літературній мові.

Найбільш природним та таким, що часто зустрічається саме у романі «Тихий Дон», прийомом відтворення інформативної функції російських діалектизмів в українських перекладах є використання слів мови, які, **збігаються** з російськими діалектизмами не тільки у семантичному, але і у формальному плані (повністю або частково): *Баклага – баклага; вентерь – ятір, коваль – коваль; лан -лан; мочажина – мочажина; чапига / чепига – чепіга; чигирь-чигир* тощо. Крім того, у романі більшість загальних для російської та української мов слів належить в кожній з них до різних їх різновидів – в російській мові це слова територіально обмежені, діалектні, гурор, а в українській вони входять у словниковий склад літературної мови. Таким чином, зрозуміле прагнення перекладача скористатися наявними можливостями, які дають близьку спорідненість мов, що беруть участь в процесі перекладу, що дозволяє максимально передати інформацію, точно відтворити денотативне значення лексем оригіналу, в той же час веде до втрати в перекладі стилістично значущих компонентів значення – локальних, соціальних, експресивних. Використання в перекладах слів близьких за звучанням часом породжує певні складності і може бути причиною перекладацьких помилок.

У творі донського письменника інформативну функцію виконують етнографізми: *сарай (повітка) – обгороджене місце у дворі або в полі, можливо, з сараями для зимівлі худоби; байда – великий човен для перевезення риби; паром – зроблений з байд; каймак – густі пінки, зняті з кип'яченого і топленого молока; куринь – квадратний козачий будинок з чотирьохскатним дахом; козачий будинок, що складається з 2-3 кімнат, розташований на одній лінії і з'єднаних сіньми.*

Отже, зіставне вивчення у світлі перекладацької проблематики таких мов, як російська та українська, може виявити деякі принципово значущі аспекти взаємодії в процесі перекладу двох близькоспоріднених мов. Тим більш, що переклад діалектизмів у творах М. Шолохова виявляє низку проблем, пов'язаних з історичним походженням його персонажів. Той факт, що більшість діалектизмів, вжитих у романі М. Шолохова «Тихий Дон» є українізмами, тобто словами загального вжитку для людей, що володіють українською мовою, дуже ускладнює їхнє перенесення у вторинний твір і зводиться до передавання їх графічними засобами української мови, що дуже зменшує колорит твору.

Наразі не існує досить вмотивованої відповіді на питання, які стратегії перекладу є доцільними при перекладі національно-забарвленої лексики. На підставі проведеної роботи можна зробити висновки про те, що вивчення будь-якої мови не повинно розглядатися поза контекстом його регіональних соціальних різновидів, які виконують важливу стилістичну і смислову функції. Переклад же даних мовних різновидів має ряд особливостей, що відрізняють його від стандартного перекладу набором використовуваних прийомів і не передбачають збереження повної ідентичності оригінального тексту. Отже, вважаємо за доцільне продовжити дослідження наявних підходів науковців до перекладу діалектного мовлення із подальшим аналізом такої доцільності, що буде відображено у наших наступних розвідках.

Література

1. Білодід І.К. Курс історії української літературної мови: В 2-х т. Т.1 / І.К.Білодід. – К.: Знання, 1958. – 544 с.
2. Мала філологічна енциклопедія / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2007. – 478 с
3. Рильський М. Як парость виноградної лози / Максим Рильський. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 71.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія./ Селіванова О.О. — Полтава: Довкілля-К, 2011. — 844 с.
5. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В.Ф. Святовець. — К.: ВЦ «Академія», 2011. — 176 с.
6. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1973. – 438 с.
7. Шолохов М.А. Тихий Дон: Роман в 4-х кн. Кн. 1. – М.: Профиздат. 1990
8. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – London: Penguin, 2000. – 240 p.

References

1. Bilodid I.K. Kurs istoriyi ukrayins`koyi literaturnoyi movy: V 2-x t. T.1 / I.K.Bilodid. – K.: Znannya, 1958. – 544 s.
2. Mala filologichna ency`klopediya / Uklaly`: O.I. Skopnenko, T.V. Sy`mbalyuk. — K.: Dovira, 2007. — 478 s
3. Ry`l`s`ky`j M. Yak parost` vy`nogradnoyi lozy` / Maksy`m Ry`l`s`ky`j. – K.: Naukova dumka, 1973. – S. 71.
4. Selivanova O.O. Lingvisty`chna ency`klopediya./ Selivanova O.O. — Poltava: Dovkillya-K, 2011. — 844 s.
5. Slozny`k tropiv i sty`listy`chny`x figur / avtor-ukladach V.F. Svyatovecz`. — K.: VCz «Akademiya», 2011. — 176 s.
6. Suchasna ukrayins`ka literaturna mova: Leksy`ka i frazeologiya / [za red. I. K. Bilodida]. – K.: Naukova dumka, 1973. – 438 s.
7. Sholoxov M.A. Ty`xy`j Don: Roman v 4-x kn. Kn. 1. – M.: Profy`zdat. 1990
8. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society / P. Trudgill. – London: Penguin, 2000. – 240 r.

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу розглянути основні способи передачі російськомовних українізмів діалектизмів у перекладі українською мовою на прикладі перекладу твору М. О. Шолохова «Тихий Дон» з метою визначення

ефективності перекладацьких рішень, прийнятих для передачі зазначених одиниць у вторинному тексті.

Метою роботи є аналіз явища діалекту на різних мовленнєвих рівнях для визначення шляхів його перекладу

Для досягнення мети проаналізовані визначення поняття «діалектизм» та погляди вчених на нього; зіставлені тексти оригіналу і перекладу з погляду вибору методів перекладу лексичних діалектизмів на конкретному мовному матеріалі; систематизовані методи відтворення в мові перекладу лексичних діалектизмів.

Актуальність роботи полягає в тому, що недостатньо вивченими і систематизованими досі залишаються самі способи перекладу діалектизмів. Їх опис та інтерпретація вимагають докладного аналізу великого художнього матеріалу.

Переклад діалектизмів у творах М.О. Шолохова виявляє низку проблем, пов'язаних з історичним походженням його персонажів. Більшість діалектизмів, вжитих у романі М.О. Шолохова «Тихий Дон» є українізмами, тобто словами загального вжитку для людей, що володіють українською мовою. Це ускладнює їхнє перенесення у вторинний твір і зводиться до передавання їх графічними засобами української мови, що дуже зменшує колорит твору.

Найбільш природним та таким, що часто зустрічається саме у романі «Тихий Дон», прийомом відтворення інформативної функції російських діалектизмів в українських перекладах є використання слів мови, які збігаються з російськими діалектизмами не тільки в семантичному, але і в формальному плані

Наразі не існує досить вмотивованої відповіді на питання, які стратегії перекладу є доцільними для перекладу діалектної лексики. На підставі проведеної роботи можна зробити висновки про те, що вивчення будь-якої мови не повинно розглядатися поза контекстом її регіональних соціальних різновидів, які виконують важливу стилістичну і смислову функції.

Ключові слова: діалект, лексика, вторинний твір, стратегії перекладу, переклад.